

ОМЛАДИНСКИ КЛУБ ИНТЕЛЕКТУАЛНОГ РАДА

Међу организацијама које су у Ваљеву деловале у годинама између два светска рата једно од најистакнутијих места припада Омладинском клубу интелектуалног рада (ОКИР). За десетак година свог постојања ОКИР је развио плодну и разноврсну активност која се у значајној мери заснивала под утицајем КПЈ. Због тога је рад ОКИР-а од самог почетка био под присмотром полиције која је у више наврата предузимала репресивне мере да би на крају ОКИР био и забрањен.

О ОКИР-у је до сада мало писано. Значајнији допринос у том погледу дали су једино Милијан-Мића Јеремић у књизи „Жикица Јовановић Шпанац” (Београд, 1961) и Живота Бермановић написом „Формирање и рад Омладинског клуба интелектуалног рада” објављеним у књизи „Култура у прошлости ваљевско краја” (Ваљево, 1977).

За овај број „Гласника” издвојили смо сећања двоје оснивача и чланова ОКИР-а која се чувају у Међуопштинском историјском архиву у Ваљеву.

Момчило Митровић: ОСНИВАЊЕ И РАД ОКИР-а

Мислим да је то било 1925. године када смо се Никола Ковачевић и ја састали са Животом Бермановићем и покренули питање оснивања у Ваљеву једног омладинског клуба који би имао за циљ да окупи омладину која жели да се бави интелектуалним радом. Најпре смо се сложили да будући клуб носи назив Омладински клуб интелектуалног рада. Прихватили смо га због тога што смо желели да омогућимо свима млађим људима који се баве интелектуалним радом или желе да то чине да буду чланови клуба, а не само они који имају неке школске квалификације.

Пре заказивања оснивачке скупштине урадили смо нацрт правила према којима је клуб имао три секције: научну, политичку и уметничку. На првој скупштини прихваћена су правила, извршен је избор прве управе и тако је Клуб отпочео са радом. Према мом

сећању у првој управи су били: Живорад Бермановић, (председник), Ана Бабић, Неранца Прикелмајер, Надежда Глишић, Никола Ковачевић, Момчило Митровић, Радивоје Андрић.

Једна од првих акција Клуба било је обезбеђење просторије у којој би се одржавале седнице управе и секција као и где би била библиотека клуба. Клуб је смештен у просторијама зграде Општине Ваљево где је био смештен и Француско-српски клуб.

После овога приступило се у групама прикупљању прилога у новцу и књигама у циљу оснивања библиотеке. Групу у којој сам био сачињавали су: Ж. Бермановић, А. Бабић и ја. Не сећам се да ли је било још група и ко је био у њима. Знама да нам је највише књига поклонила Перса, удова пок. Миливоја Савића. Од прикупљених књига и новца основали смо библиотеку Клуба. Сећам се да је Клуб био претплаћен на више часописа, а из Загреба смо примали „Нову Европу” и „Књижевну републику”.

Још од почетка активности Клуба су биле јасно усмерене у два правца: а) унутрашња активност Клуба, б) друштвене манифестације Клуба. Унутрашње активности сводиле су се на: долазак чланова у читаоницу Клуба; узимање књига из библиотеке на читање; одржавање седница Управе; одржавање седница појединих секција на којима су држана предавања са дискусијом. Предавања су држали чланови Клуба и поједини гости.

Остала су ми у успомени два предавања на овим интерним клубским састанцима — предавање Отокара Кершованија, публицисте из Београда, „О приликама у Совјетском Савезу” и др Марка Крстића „О просветном питању у Совјетском Савезу”.

Спољне културне манифестације Клуб је повремено организовао приређивањем књижевних вечери на којима су своје радове читали истакнути књижевници из Београда. Ових књижевних вечери је било више, а међу гостима су били: Десанка Максимовић, Густав Крклец, Миодраг Пешић, Милан Дединац, Буро Гавела, Љубиша Трифуновић и други.

Клуб је организовао и једно јавно предавање на коме су, 1928. године, Владислав Рибникар и Драгиша Васић износили своје утиске из Совјетског Савеза.

Клуб је више пута у току године, а обавезно на дан Клуба (други дан Ускрса) приређивао уметничке вечери са елитним програмом и игранком после тога. У програму је редовно учествовала и музичка аматерска група (Рад. Павловић, Љубомир Вујић и други). На једној таквој приредби у „Гранд-хотелу” одржао сам на почетку предавање са темом „Толстојево схватање уметности”. Као својеврсна новина у овим приредбама су биле заступљене и хорске рецитације.

У сећању ми је, најзад, и то да ондашњи представници режима нису добро гледали на активност Клуба, а нарочито водећих људи у њему. Неколико наших чланова-правника (Ж. Бермановић, Д. Уско-

ковић и још неки) били су премештени из Ваљевског првостепеног суда. Било је донето и решење о забрани Клуба.

О обнављању Клуба и његовој доцнијој активности не бих могао навести чињеници. То би могли знати млађи људи који су наставили његов рад.

(Збирка Мемораске и документарне грађе о радничком покрету и НОБ-у, бр. 103)

Ана Бабић: ПРЕОВЛАДАЛА СУ НАПРЕДНА ГЛЕДИШТА

У годинама после првог светског рата омладина Ваљева основала је неколико својих организација. Постојао је тако стални курс о социјализму који је водио Миле Берић, професор. Курс је био изванредно посећен, на њему се могао видети, поред младих радника, и већи број гимназиста виших разреда и студената. Одржаван је у једној кафани у Градцу. У Гимназији је радила бачка литерарна дружина „Чика Љуба“, основана пре првог светског рата. Постојао је такође и Бачки литерарни клуб у кући Жике Борђевића у Градцу. Постојали су затим „Удружење студената“, „Удружење студенткиња“, „Удружење студената правника“, „Студентски шах-клуб“, „Савез трезвене младежи“, а можда и још неке организације.

Сем ових удружења постојала је позоришна дилетантска дружина која је ревносно припремала своје представе и давала их пред увек пуном салом ондашњег хотела „Секулић“. Ову дружину основао је са друговима и водио је Божа Веселиновић, студент права. Чланови су били омладинци — интелектуалци и радници. Ово позориште престало је да ради негде пред крај 1924. године.

Све те организације радиле су тих првих поратних година пуним замахом, ношене новим тежњама.

Општина је у то време у рукама комуниста. Ваљевски комунистички посланик шаље редовно, сваког дана, извештаје са скупштинских седница. У организацији састанци свако вече. Ради се свуда и много. Хтело се и припремало ново доба. Цела партијска организација у Ваљеву била је у то време снажна пропагандна секција. Наоружавала је своје чланове новим знањима, оспособљавала их да буду убедљиви, да придобијају људе, да одушеве. Указивало се на стварност која постоји у не баш далекој социјалистичкој Русији, говорило се о будућем поретку у коме ће човек постати слободан и економски независан. Истицало се да се се то не може добити на конференцијама за зеленим столом од оних који држе власт. Знало се да се то мора постићи борбом која тражи све, па ипак Комунистичка партија је свакодневно повећавала број својих чланова. Омладина јој је одушевљено прилазила.

Поједини чланови Партије били су истовремено и у омладинским удружењима и ту ширили комунистичке идеје.

Тај полет трајао је све до Обзнане. А онда? Иако су прописи као антидржавне директно погађали једино комунистичке органи-

зације почела су најпре да се некако умртвљују а онда и да се једно по једно гасе сва омладинска удружења у Ваљеву. Притисак поретка који је газио све па и оно што је сам створио није било лако издржати. Стрепило се од свега и свачега. За мало слободнију реч или гест ишло се на робију. Батинања у полицији била су уобичајени метод истраге. Губио се посао само за сумњу да је неко наклоњен комунизму.

Од свих организација културно-просветног усмерења остао је да животари једино Народни универзитет. Пуне три године била је то једина јавна говорница са које се могла чути по нека паметна мисао.

Очигледан је био недостатак једног омладинског састајалишта. У граду, међу многобројном омладином, било је и доста студената који нису имали материјалних могућности да похађају предавања у Београду, већ су испите припремали код своје куће. Кафански карташки столови били су, и дању и ноћу, пуни ђака и студената. Алкохол је постао распрострањен облик забаве. Омладина је тонула у безбојност и безидејност.

Као својеврсна реакција на такво стање једног дана у јесен 1924. године појавила се афиша откуцана машином којом се млади радници и интелектуалци позивају на састанак у просторије Клуба „Пријатељи Француске” у Улици Војводе Мишића (зграда у којој је касније био градски подрум) ради договора о оснивању клуба са културно-просветним задацима. Сазивачи су се потписали са „Иницијатори”. Међутим, после неколико афиша излепљених у Карађорђевој улици дечко који их је лепио одведен је у полицију где је неком писару Тадићу, на питање од кога је добио објаве, рекао да их је добио од Николе Ковачевића, студента права (у то време члана КПЈ). То је било довољно. Пронашли су Николу, а он им је дао имена осталих сазивача (Живота Бермановић, Момчило Митровић, Берко Веселиновић и Ана Бабић). Кад су приведени на саслушање иницијатори су одговорили да то није скривен и незаконит рад и да желе нешто учинити да би се омладина заинтересовала нечим што је боље и корисније од кафанске атмосфере и карташког стола. Истицали су да омладина пропада. Речено је такође да ће после првог састанка и прихваћеног статута тражити дозволу за рад Клуба који би требало да има само културно-просветни смер. Иницијатори су пуштени кућама. На тај начин, некако прећутно, дат је пристанак да се продужи са започетим припремама за оснивање Клуба.

Тек тада иницијатори су се разлетели по граду. Тражили су сараднике, апеловали су на омладинце да у што већем броју дођу на оснивачки састанак. Први скуп је био веома посећен, али су нажалост од радничке омладине дошла свега тројица — по један сарачки и кројачки радник и један обућарски шегрт (Христа). Свега тројица између стотина припадника радничке омладине Ваљева. Сазивачи скупа су овиме били веома изненађени. Од гимназиста су била њих неколицина: Милош Пантић, Раша Бошковић, Душко Перовић, Милутин

Митровић (Лија), Драган Јовановић, и једна девојчица. Остало су били студенти, чиновници, професори, један лекар, неколико учитеља.

На састанку се разговарало о циљу, програму и начину рада организације. Присутни су се сложили да се Клуб оснује ради тога да се путем књиге, предавања, дискусија и других форми рада остварује културно и интелектуално уздизање и политичко обавештавање омладинаца јер се нарочито у томе заостаје. Као посебно важно постављено је да се Клуб омасови и то подједнако радничком и студентском омладином.

Предложено је, као прво, да се отвори библиотека и да се у прво време састанци одржавају два пута у недељи, али да Клуб буде отворен-приступачан свако поподне. Најзад је предложен и статут у коме су, после дискусије, измењени извесни ставови. Написали су га Бермановић и Момчило Митровић, а требало га је доставити Окружном начелству на одобрење. Овом састанку био је присутан и један полицијски писар, делегиран од Начелства.

По мишљењу сазивача овај састанак је био мањкав па су предложили да се он настави другом приликом да би се у међувремену обавиле још неке формалности у вези са статутом, а у ствари да би се агитовало међу младим радницима да дођу у већем броју и да Клуб прихвате као свој. Међутим, ни на новом састанку није било боље, дошло је свега неколико радника омладинаца. Да ли ми нисмо умели да их заинтересујемо? Или смо, можда, имали непријатеља у њиховим редовима који су од нас били јачи, утицајнији? Како је на ову акцију гледала Партија? Касније, можда 1931. или 1932. године, Никола Ковачевић ми је рекао да су му неки од њих одговорили, када их је он позивао, да неће у то шарено друштво, да не верују у искрену сарадњу и активност, да се не може ништа поштено и вредно урадити. Заиста, било је у том „шареном колу“, како су рекли и комунисти, радикала, социјалиста, демократа, земљорадника. Био је и један републиканац — учитељ из околине.

Треба ипак рећи да је то шарено друштво било у својој бити револуционарно. Сви његови припадници били су, мање или више, левичарски настројени. Уосталом, циљ комуниста у Клубу био је да обавештавају, придобијају и предводе остале.

Недељу дана после првог одржан је други састанак на коме је Клуб оформљен. Примљен је статут, изабрана прва управа, решено остало што је требало као најпотребније учинити. За председника Управног одбора изабран је Дика Нешковић, инжењер Окружног одбора, а за председника Надзорног одбора др Марко Крстић, професор Гимназије (захваљујући на поверењу рекао је да је срећна околност што ни један закон није предвидео границу до које се човек може назвати омладинцем). Избор др Крстића био је за власт гаранција да Клуб није тајно комунистичка ћелија како су по вароши већ упорно тврдили неки радикалски омладинци. За чланове Управног одбора изабрани су: Никола Ковачевић, Момчило Митровић, Берко Веселиновић, Ана Бабић. Чланови Надзорног одбора: Надежда Глишић, Раша Андрић, Васа Ножица, Миливоје Туцаковић, Радован Ми-

јушковић. Секретар је био Живота Бермановић, а благајник Драгутин Јовановић Бата. Овде свакако нису поменути сви чланови управе, првенствено не они који нису стално боравили у Ваљеву.

Оно на чему смо се у дискусији на овом састанку нарочито задржали било је име Клуба. Први предлог — Клуб омладинаца интелектуалаца — одбачен је; Клуб сједињене омладине Ваљева — такође; Клуб студентске и радничке омладине, Клуб напредне омладине, Клуб студентске и напредне омладине — исто тако. Прихваћен је онај који је највише одговарао циљу — Омладински клуб интелектуалног рада. Одмах је усвојен и предлог да се он скраћено зове ОКИР.

Клуб је, према томе, и у свом имену истакао да се у њега могу укључити и бити чланови са истим правима и дужностима и они који нису интелектуалци. За седиште Клуба добијене су, посредством Марка Крстића, просторије у којима је био смештен Клуб пријатеља Француске који је вазда био празан.

Статут је управа предала на одобрење Окружном начелству. Писмено одобрење није одмах добијено, али је усмено саопштено да Клуб може да ради.

И приступило се раду. Почело се са сакупљањем књига за библиотеку Клуба. Постављено је да сви чланови управе приложе најмање по 10 примерака књига, а остали чланови — колико ко може и хоће. Књиге су такође прикупљане и од грађана на које се апеловало појединачно. Највише књига добијено је од Персе, удове Миливоја Савића — две до три стотине. Она је поклонила целу стручну правну библиотеку свог мужа што је правницима добро дошло. Било је ту и веома ретких примерака. Добијен је такође већи број књига од адвоката а и остали грађани којима смо се обраћали поклањали су бар по две-три књиге, а ко није дао књигу прилагао је у новцу. Као резултат те акције после неколико дана орман позајмљен од Француског клуба био је пун књига. Први књижничар био је Вуксан Јовановић, а његов помоћник Лука Ристић.

Као што је постављено за књиге тако је учињено и са новчаним улозима. Наиме, сви чланови управе положили су по 100 динара као први улог с тим да улажу редовно као и сви остали чланови — по 10 динара месечно. Од првих прикупљених улога претплаћен је Клуб на дневну штампу.

Просторије ОКИР-а уређене су, колико је то било могуће, заједно са Клубом пријатеља Француске, коришћењем и намештаја који се већ налазио ту. Штампа и часописи остављени су по столовима те су били приступачни посетиоцима у свако доба. Књиге су инвентарисане и поређане по материји. Када је библиотека колико-толико употпуњена отпочеле су позајмице члановима. Био је одређен и дан када су оне издаване и враћане. Мogle су се задржати на читању свега 10 дана.

Одлучено је даље да се за сваки састанак припреми за обраду по једна тема по слободном избору али уз сагласност управе. Први референт био је Живота Бермановић, следећи Никола Ковачевић па

остали. Теме су најактуелније. Разговарало се, на пример, о положају омладине у СССР-у, питању приватне својине у СССР-у, здравственој политици у СССР-у и др. Било је и тема из литературе, историје, права. Свако је писао о ономе што га интересовало, што му је било блиско.

Дискусије су кад-кад биле веома бучне јер је међу присутнима увек било опречних гледишта, различитих погледа на најбитније ствари у друштву и држави и на положај појединаца у њима.

Полиција је будно мотрила на рад ОКИР-а. После једног састанка, још у почетку рада Клуба, ондашњи начелник је лично рекао двојници позваних чланова да је дозвола издата Клубу за рад са просветним циљевима а не за комунистичку пропаганду. Рекао им је да се на скуповима у ОКИР-у чују ствари које ни у ком случају не би смеле ни да се помисле а поготову не да се кажу. Они су му одговорили да су то увек само научне дискусије и да је међу присутнима увек највише правника који се на тај начин вежбају за своју будућу адвокатску професију. Истакли су притом да су на последњем састанку разматрани чланци професора Београдског универзитета, објављени тих дана у штампи, и да је притом само понављано оно што су професори написали и објавили. Том приликом нико није кажњен али је саопштено да више неће бити опомињани већ ће сви бити разјурени ако се продужи на исти начин.

Без обзира на мишљења власти и дела грађана рећале су се нове теме које су обрађиване веома марљиво, на основу до тада прочитане литературе. Предавања су слушана са највећом пажњом. Притом су све више обухватане најсавременије ствари из књижевности и из политичког и економског живота. Истина, полиција је имала право. И разрада теме и постављени закључци нису били у оквирима одобреног Статута ОКИР-а.

Теме које су за расправу припремали комунисти представљале су приступ одабраној материји кроз призму социјалистичке мисли док су код осталих приступи бивали различити. У дискусији су, међутим, преовладала најнапреднија гледишта. Ако би се правилно ценило, изнета гледишта нису била бог зна колико исправна, али је од тога важније да смо у тим приликама сви заједнички учили. Радило се са великом вером и преданошћу, није се посустајало. Доследно задатку који је постављен на почетку, сваке недеље обрађивана је по једна тема. Изрећали су се прво сви чланови управе а онда редом остали чланови који су се пријављивали.

У току рада појавио се као најзгоднији метод рада рад по секцијама. Образовали смо књижевну, економско-социјалну и политичку секцију. Руководиоци су се смењивали. Састанци секција нису одржавани посебно него су секције само у својим оквирима припремале реферате. Чланови су се поделили према областима које су им биле блиске.

Време одмиче, састанци су све интересантнији. Међу присутнима је све више нечланова као и старијих грађана јер су састанци или отворени и за нечланове. Примећује се присуство неколико про-

фесора Гимназије (Блажа Матуновић и др.), др проф. Николића из Пољопривредне школе, лекара Миленковића, Драгојла Дудића, Марка Павићевића, Илије Илића и других али не у већем броју. Долазе, што је нарочито важно, и радници а такође и омладинци. Од теме је зависила бројност посетилаца нечланова.

Оно на шта се нарочито полагала пажња у раду Клуба били су контакти са људима и групацијама ван Ваљева. Посебно се Клуб залагао да са стране доведе предаваче или групу учесника у некој акцији. Приређиване су у тим случајевима књижевне вечери и јавна предавања ван просторија Клуба, обично у „Гранд-хотелу”.

Долазак групе песника — Рада Драинца, Јерковића, Десанке Максимовић, Спасића — представља посебан датум у историји ОКИР-а јер је то био први јавни иступ пред грађанима Ваљева. Вече је одржано у „Гранд-хотелу”. Песници су читали своје песме пред препуном салом. Други пут су доведени други: Пешић, Крклец, Ксенија Атанасијевић, Десанка Максимовић (као Ваљевка долазила је са сваком групом), Драгиша Васић. Затим треће, четврто књижевно вече...

Што се тиче предавања, прво је са стране дошао Отокар Кершовани. Његова тема је била у вези са организацијом власти у СССР-у. Предавање је одржано у просторији Клуба. Затим је дошао Ото Крстановић и други а онда опет Кершовани. Покушало се тада да се добије дозвола за „Гранд-хотел” која се лако добијала за књижевне вечери — али без успеха. Кершовани држи предавање о штампи у Клубу. Међу присутнима била је и група непријатељски настројених који су нападали предавача.

Ово предавање било је повод полицији да ујутро, после испраћаја Кершованија, позове Животу Бермановића, Момчила Митровића и Ану Бабић. Речено им је да се тражи затварање Клуба јер се прешло преко дозвољених граница, јер су се у њему искупили све сами комунисти и то се више неће трпети. Чланови Клуба бранили су се да то није тачно и да и они у Начелству знају врло добро да комуниста није ни Момчило Митровић, ни Аца Живановић, ни Микица Милошевић, а такође нису ни Надежда Глишић, Ружица Пурић и Марко Крстић, није сигурно ни Диша Нешић и многи други. Сви припадају одређеним партијским организацијама. Одговорено им је да су ови само заклони да не виде чему служе али да то власт види. Ипак, успело се да се Клуб одржи и продужи рад.

Уствари, најпре је неколико радикалских омладинаца, а онда и њихоз клуб, захтевало затварање ОКИР-а, али је Аца Живановић успео да ствар санира у њиховом одбору.

Клуб наставља да ради и о њему се доста зна и ван Ваљева што се видело и из поште која је стизала на адресу ОКИР-а. У разним пригодним акцијама обраћале су се с позивом на сарадњу поједине организације из земље. Клуб преко поште прима повремено и забрањену и другу литературу — „Балканску федерацију” из Беча увијену у модни журнал на име Ане Бабић, један Кратак курс из питања просветне политике који је одржан у Москви и сл. Такву литературу добацује и Патерностра, студент, који је повремено долазио у Ваљево

ради сакупљања претплате за књиге а такође и Вуксан Јовановић. Неке напредне часописе шаље из Прага Бора Атанацковић, а из Берлина Миле Бабић (он у почетку рада Клуба, 1925. године).

Библиотека се све више попуњава а и број чланова Клуба расте. Мења се и лик Клуба у погледу његовог чланства. Најактивнији стари чланови напуштају Ваљево — Бермановић је премештен још 1925. године, Миливоје Туцаковић, Нера Прикелмајер ... Одлази и Никола Ковачевић. Заузварт, многи гимназисти постали су студенти и чланови ОКИР-а. Чланство се попуњава младима, а старији, иако су престали да буду омладинци, и даље су у Клубу. Враћа се Бермановић. В. Ножица-Ковачевић одржава везу из Мионице где живи.

Била је једна тешкоћа с којом се Клуб борио непрекидно и притом пуно невоља преживео. Од свог оснивања Клуб је имао међу грађанима Ваљева доста пријатеља, углавном поштене и левичарски насртојене људе, али је имао и великих противника, нажалост и међу онима који су се сматрали просвећеним. У граду је владало мишљење да је ОКИР нарочита политичка организација. Говорило се да се ту ради о комунистичкој ћелији, филијали ЦК, уточишту комуниста. Говорило се и да је то клуб слободне љубави а и подсмешљиво — клуб уображених величина. За неке је то био универзитет будућих комунистичких милионера и посланика итд.

Пуно је случајева да су нападани поједини чланови Клуба. Припадност Клубу сматрана је за изазивање лојалних грађана.

Једном је, 1925. године, Животи Бермановићу и Ани Бабић јавио њихов друг Стева Кораћ, онда писар у Управи града Београда, да је Душану Филиповићу и Стеви управник града рекао: „Ви Ваљевци једини у овој земљи имате јавну комунистичку организацију. У том неком Омладинском клубу дискутује се као усред Москве. Скратиће се то!” За ово је нарочито пребацивао Душану који се бранио да му то није познато. Стева нас је о томе обавестио страхујући да не будемо похапшени. Одмах су склоњене извесне књиге и реферати који су већином чувани у архиви ОКИР-а. Оваква склањања дешавала су се више пута.

Десетогодишње постојање Клуба представљало је у сваком случају позитивну појаву. Један недостатак, међутим, није за све то време отклоњен — радничка омладина му није пришла онако како се приликом оснивања очекивало.

(Збирка Мемораске и документарне грађе
о радничком покрету и НОБ-у, бр. 104)

Приредио за штампање: Здравко Ранковић.